

לה' ואשרתו: האמנם ריבוי אלים בחברה הישראלית?

תוכן עניינים

1.....	מבוא
2.....	פרק 1 – פנתיאון האלים הכנעני
6.....	פרק 2 – פנתיאון האלים המסופוטמי והמצרי
11.....	פרק 3 – האמונה הישראלית לאור התיאור המקראי
14.....	פרק 4 – העדויות לריבוי אלים בחברה הישראלית
17.....	פרק 5 – השינויים באמונה הישראלית בסוף המאה השביעית לפני הספירה
21.....	פרק 6 – דיון ומסקנות
24.....	ביבליוגרפיה

מבוא

העבודה הנוכחית עוסקת בשאלת קיומו או אי-קיומו של ריבוי האלים בחברה הישראלית הקדומה. לצד גישות השוללות את הסברה לפיה עם ישראל עבד אלים זרים וקיים את פולחניהם (קויפמן, 1969 בתוך קנוהל, 2011; Tigay, 1986), ישנה ספרות מחקרית ענפה המחזקת את השערה זו, לפיה פולחנם של עמי הסביבה היה נפוץ בקרב בני ישראל.

שאלת ריבוי האלים בחברה הישראלית נוגעת במספר סוגיות רגישות: ראשית, היא עוסקת בבלעדיותו של האל העברי ובהשפעה אפשרית של אלים אחרים על גיבוש דמותו, שנית, היא עוסקת בשאלת מהימנותם של ספרי התנ"ך כמקור מידע אמין לתיעוד אירועים היסטוריים. על-מנת לעסוק בסוגיות הללו, תיערך סקירה ספרותית מקיפה בנושא העדויות המקראיות והארכיאולוגיות הקשורות לפולחן האלים בימי התנ"ך, וכן נעסוק בהרחבה ברפורמה הדתית שבוצעה בסביבות המאה השמינית לפני הספירה על-ידי המלכים חזקיהו ויאשיהו. את העדויות הללו נבחן מזוויות שונות, ולאור דעתם של חוקרים שונים.

להלן פרקי העבודה:

הפרק הראשון בעבודה יעסוק במרחב הכנעני העתיק ובאלים שאכלסו אותו.

בפרק השני נגדיר את גבולותיה של מסופוטמיה, ונעסוק באלי פנתאון האלים המסופוטמי הבולטים.

הפרק השלישי יעסוק באמונה הישראלית לאור התיאור המקראי, ובו יוצגו אזכורים מקראיים לקיומו של פולחן אלילי בתרבות הישראלית הקדומה.

בפרק הרביעי נציג עדויות לריבוי אלים בחברה הישראלית בדמות ממצאים שהתגלו בחפירות ארכיאולוגיות, ופרשנויות שונות לממצאים הללו.

בפרק החמישי נסקור את השינויים באמונה הישראלית בסוף המאה השמינית לפני הספירה, התקופה בה בוצעו רפורמות דתיות מקיפות, במיוחד על-ידי המלך יאשיהו.

בפרק השישי, פרק הדיון והמסקנות, נדון בכל ספרות המחקר שנסקרה וננסה לגבש מתוכה תשובה לשאלה: "האמנם ריבוי אלים בחברה הישראלית?".

פרק 1 – פנתיאון האלים הכנעני

כנען שכנה בחלקו המערבי של המזרח הקרוב, לאורך חופי הים התיכון, שם שוכנות כיום לבנון, מערב סוריה וישראל (Leick, 2003) והיא התקיימה לאורך חלקה המאוחר של תקופת הברונזה המאוחרת, בין 2850 ל-2200 לפנה"ס. האמונה הרווחה באזור הייתה פוליתאיסטית, כאשר האלים היו מסודרים בהיררכיה ממלכתית, אשר שיקפה את ההיררכיה הפוליטית של ערי המדינה. היו קיימים למעשה שלושה מצבים מבחינת אמונה דתית:

- מונותאיזם (Monotheism) – אמונה בקיומו וסגידה לאל אחד בלבד.
- פוליתאיזם (Polytheism) – אמונה בקיומם של וסגידה למספר אלים.
- הנותאיזם (Henotheism) – בדומה לפוליתאיזם, זוהי אמונה הנשענת על ההנחה שקיימים מספר אלים, אולם יש לכבד ולסגוד רק לאחד מהם.

על פנתיאון האלים הכנעני אנו למדים בעיקר מאתר ראס שמרה, השוכן על חופה הצפוני של סוריה, שם שכנה עיר הנמל הגדולה אוגרית במאה הארבע-עשרה והשלוש-עשרה לפני הספירה, כמאה ק"מ מצפון לגבולה הצפוני של ארץ כנען. הכתבים שנמצאו באתר זה מלמדים על רצף תרבותי, לשוני וספרותי בין החברה האוגריתית לחברה הכנענית, ומכתבים אלו ניתן ללמוד על התאולוגיה הכנענית הקדומה (גרינשטיין, 2008). אמנם יש החולקים על הטענה בדבר הקשר הלשוני והתרבותי בין אוגרית לתרבות הכנענית, אולם קיימת הסכמה כי תיאורי האלים שבאוגרית משקפים את הפולחן ששרר באזור, בין שמדובר בפולחן מקורי ובין שלא (אולנדורף, 1954; טור-סיני, 1951; סיון, 2005). באתר לוחות רבים המכילים קטעי מחזורי סיפורים אודות אלים שונים, כגון בעל ואחותו, האלה ענת, אל ואלים נוספים (סיון, 2005).

האמונה הכנענית מאופיינת בפנתיאון של אלים שונים, שבראשו עומדים "הוריי" האלים, אל (E) ואשרה (Ashera), שנמצאים במעמד של מלך ומלכה, והאלים שמתחתם שולטים באיני הטבע ואחראים למתרחש בעולם בני האדם, וניתן לראות בהם את שריו, סוכניו ושליחו של אל, המבצעים את החלטותיו או כפופים לו. מערכת היחסים בין האלים היא סבוכה ורוויית סכסוכים, ואופיים של האלים דומה לזה של בני האדם ולכל אלוהות אישיות משלה. בדרך כלל לבשו האלים צורה אנושית, אך יוחסו להם מאפיינים לא-אנושיים או מאפיינים אנושיים מטאפוריים או סמליים. נראה כי ככל שמעמדו של האל גבוה יותר, כך תפקידו מגוונים יותר ביחס לאלים במעמד נמוך יותר, שתפקידיהם מצומצמים, וככל שלאלוהות יש מעמד גבוה יותר, כך אישיותה מורכבת יותר. בנוסף, אין יחס חד-ערכי בין האלוהות לבין התפקיד המיוחס לה (גרינשטיין, 2008).

אל

נחשב לאבי האלים וליוצר הכל, כפי שמעיד אחד מכינויו: "bniyu binwti", יוצר כל הדברים שנוצרו (Mullen, 1980 in Sitali, 2014). השם "אל" הפך למונח שמי גנרי המציין כל אלוהות